

IZVRŠENJE KAZNE MALOLETNIČKOG ZATVORA¹

Dr Zoran Stevanović, naučni saradnik u penziji
Mr Ljeposava Ilijić, istraživač saradnik
MA Jasmina Igrački, istraživač saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Uzimajući u obzir specifične karakteristike maloletnih učinilaca krivičnih dela, naše krivično zakonodavstvo prema ovoj kategoriji delinkvenata, propisuje krivične sankcije koje po svojoj prirodi najviše odgovaraju specifičnostima maloletnih učinilaca krivičnih dela. Prema članu 9. stav 1. ZOMUKD, maloletnicima za učinjena krivična dela mogu se izreći vaspitne mere, kazna maloletničkog zatvora i mere bezbednosti. Kazna maloletničkog zatvora se izriče samo izuzetno, kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi i kada sud dođe do uverenja da se svrha maloletničkih krivičnih sankcija ne može ostvariti primenom vaspitnih mera. Ova kazna se može izreći samo starijem maloletniku kao učiniocu teškog krivičnog dela, odnosno koji je učinio krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora teža od 5 godina, pod uslovom da mu zbog visokog stepena krivice, prirode i težine krivičnog dela ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Kazna maloletničkog zatvora, za muškarce, izvršava se u Kaznenopopravnom zavodu za maloletnike u Valjevu, a za žene u posebnom odeljenju Kazneno popravnom zavodu za žene u Požarevcu.

KLJUČNE REČI: kazna maloletnički zatvor / izvršenje kazne / svrha kazne / tretman / prava osuđenih / položaj maloletnika u zavodu

UVOD

U svim fazama društvenog razvoja ispoljavane su devijacije u različitim vidovima i obimu. Zbog toga se i postavlja pitanje šta je to u ljudskoj prirodi što motiviše pojedinca ili grupu ljudi da se devijantno ponaša. Maloletničko prestupništvo je jedan od fenomena koji se ispoljava u svim epohama društvenog razvoja. Prestupništvo maloletnika obuhvata ponašanja kojim maloletna osoba krši zakonske norme, običaje i društvene vrednosti. Maloletnička delinkvencija je sastavni deo kriminaliteta, kao pojedinačne i masovne društvene pojave, koja se razlikuje od kriminaliteta punoletnih osoba. Svako ozbiljnije izučavanje određene društvene pojave zahteva da se ona najpre pojmovno odredi. U

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

literaturi postoji mnoštvo različitih određenja delinkventnog ponašanja maloletnika, pa se tako za njih vezuju različiti pojmovi i termini, čiji sadržaj nije uvek lako odrediti. Ovo su neki od izraza koji su u upotrebi: vaspitna zapuštenost, vaspitna zanemarenost, vaspitna ugroženost, mladi sa disocijalnim ponašanjem, problem deca, moralna posrnutost, moralna defektnost, poremećaji u ponašanju, poremećaji u navikama, društvena neprilagođenost, asocijalno, antisocijalno, sociopatološko ponašanje mladih, maloletničko prestupništvo, maloletnički kriminalitet, maloletnička delinkvencija, siledžijstvo, huliganstvo.²

Pod maloletničkom delinkvencijom se podrazumeva čitav spektar ponašanja maloletnika, od neprilagođenog do kriminalnog. Postoje dva pristupa rešavanju ovog problema: širi (kriminološko-sociološki) i uži (formalno-pravni). Prema širem shvatanju maloletničku delinkvenciju čine svi oblici devijantnog ponašanja maloletnika, od preddelinkventnog do onog koje je inkriminisano u krivičnompravnom zakonodavstvu. Međutim, maloletnička delinkvencija ne predstavlja samo kršenje pravnih, već i moralnih normi. Ovu grupu određenja maloletničke delinkvencije čini nekoliko shvatanja. Prema jednom, nije dovoljno maloletničku delinkvenciju odrediti kao ponašanje suprotno pravnim normama, već je neophodno odrediti odnos tih normi prema moralnom kodeksu koji važi u određenom društvu u određeno vreme. Drugo shvatanje polazi od toga da je neophodno proučiti prestupničko ponašanje maloletnika i smatrati ga potencijalno kriminalnim, putem individualne i kolektivne moralnosti, na isti način na koji se to čini i sa kriminalnim ponašanjem. Treće shvatanje je mešovito jer pod maloletničkom delinkvencijom podrazumevaju se, kako ponašanja koja su regulisana krivičnim zakonodavstvom, tako i ponašanja kojim se krše moralne norme jednog društva. Za ovako shvaćen pojam maloletničke delinkvencije koristi se i naziv prestupništvo mladih. Drugačije rečeno, maloletnička delinkvencija u širem smislu obuhvata "takva devijantna ponašanja mladih određenog uzrasta kojima se krše legalne norme društvene sredine" ili "svaku aktivnost maloletnih lica ili maloletnih grupa koja predstavljaju znatnije kršenje bilo koje društvene norme"³. Različiti pristupi u definisanju maloletničke delinkvencije ukazuju na njenu kompleksnost i složenost, što ponekad stvara probleme prilikom sprovođenja kriminoloških istraživanja, kao i preduzimanju preventivnih mera.

Statistički podaci pokazuju da je maloletnička delinkvencija prisutna u svim delovima sveta i da se njom najozbiljnije bave sve drutštvene institucije. Tako je, na primer, u Sjedinjenim Američkim Državama samo tokom 2000. godine bilo uhapšeno 2,4 miliona maloletnika, što predstavlja oko 10% ukupne maloletničke populacije u SADu. Podatak, koji treba posebno da zabrinjava kriminologe, odnosi se na broj počinjenih krivičnih dela sa elementima nasilja. Naime, u periodu od 1989. do 1994. godine porastao je broj uhapšenih maloletnih delinkvenata za počinjen kriminalitet nasilja za 62%. Iako je broj ovih krivičnih dela, izvršenih od strane maloletnika, počeo da se smanjuje posle 1997. godine⁴, neophodno je posvećivati posebnu pažnju ovom društvenom fenomenu, jer se iz njega "regrutuju" punoletna lica, koja čine krivična dela još većeg stepena društvene opasnosti. Slična je situacija i u Republici Srbiji. Najveći obim maloletničke delinkvencije zabeležen je sredinom rata na prostoru bivše Jugoslavije. Nakon toga zabeležen je trend opadanja broja izvršenih krivičnih dela od strane maloletnih lica. U poslednje vreme obim maloletničke delinkvencije je na (skoro) istom nivou⁵. Struktura maloletnika, prema vrsti izvršenih

² Jašović, Ž. (1978). *Kriminologija maloletničke delinkvencije*. Beograd: Naučna knjiga, str. 21

³ Konstantinović-Vilić, S. & Nikolić-Ristanović, V. & Kostić, M. (2009), *Kriminologija*, Niš: Pelikant print, str. 223

⁴ Heilbrun, K.& Sevin, N.(2005) *Redding, R., Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention*. New York: Oxford University Press, str. 19.

⁵ Konstantinović Vilić, S.& Nikolić Ristanović, V. Kostić, M.(2009) *Kriminologija*, Niš: Pelikant print str. 94

krivičnih dela, pokazuje da su u 55 % vršili krivična dela sa elementima nasilja (ubistva, teška ubistva, nasilja u porodici i razbojništva i dr.) a u 45 % su vršili imovinska krivična dela. Vršenje teških krivičnih dela od strane maloletnika privlači pažnju kako stručne, tako i laičke javnosti. Iako je broj krivičnih dela u poslednje vreme niži od uobičajenog višegodišnjeg proseka, i dalje postoji značajan udeo maloletničke delinkvencije u ukupnom kriminalitetu. Obim maloletničkog prestupništva u većini zemalja kreće se od 15-20 %, a u pojedinim zemljama dostiže i do 45 % ukupnog kriminaliteta, što je u velikoj disproporciji sa zastupljenošću ove starosne kategorije u ukupnoj populaciji.

SVRHA, IZRICANJE I IZVRŠENJE KAZNE MALOLETNIČKOG ZATVORA

Uzimajući u obzir specifične karakteristike maloletnih učinilaca krivičnih dela, naše krivično zakonodavstvo prema ovoj kategoriji delinkvenata, propisuje krivične sankcije koje po svojoj prirodi najviše odgovaraju specifičnostima maloletnih učinilaca krivičnih dela. Krivične sankcije za maloletnike se određuju kao zakonom predviđene mere društvenog reagovanja prema maloletnim učiniocima krivičnih dela koje izriču zakonom određeni organi (viši sud – sudija za maloletnike i veće za maloletnike), u cilju zaštite društva od kriminaliteta kroz vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloletnika.

Svrha maloletničkih krivičnih sankcija je dvojako određena. Njihova prva svrha je ista kao i svrha svih drugih krivičnih sankcija koja je određena u članu 4. Krivičnog zakonika Republike Srbije – a to je suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom. Prema tome, opšta svrha i maloletničkih krivičnih sankcija je suzbijanje svih vrsta, oblika i vidova kriminaliteta. "U okviru opšte svrhe krivičnih sankcija (član 4. Krivičnog zakonika), svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima je da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći, kao i obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, na vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu"⁶ Ona se može postići na tri načina: 1) nadzorom, 2) pružanjem zaštite i pomoći i 3) obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja. Dakle, pri određivanju svrhe ovih sankcija zakon je stavio naglasak, težište na vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloletnika i to u vidu specijalne prevencije. Maloletničke krivične sankcije ipak nisu lišene prinudnog, retributivnog karaktera jer njihova primena ne zavisi od volje maloletnog učinioca dela, a po sadržini se sastoje u postavljanju određenih ograničenja, zabrana, uslovljavanja i ponašanja maloletnika po određenim uputstvima i nalogima. Znači, svrha krivičnih sankcija za maloletnike je dvojako određena kroz: 1) specijalnu prevenciju - delovanje na učinioca da ne ponovi krivično delo i 2) generalnu prevenciju – uticanje na druge maloletnike da ne izvrše krivično delo. "Time su u novom maloletničkom krivičnom pravu istaknuti: a) zaštitnički model – koji u prvi plan ističe ličnost maloletnika, stanje i potrebe takve ličnosti. On polazi od toga da je krivično delo samo povod za pokretanje krivičnog postupka prema maloletniku, a da su ličnost i interesi maloletnika od presudnog značaja za sudsku odluku. Žrtva ili oštećeni se nalazi u drugom planu. Krivične sankcije u ovom modelu su neodređenog trajanja, a njihovo efektivno trajanje zavisi od postignutih rezultata u prevaspitanju uz prisutnu mogućnost zamene ili obustave izrečenih vaspitnih mera što znatno podiže aktivnu ulogu suda u postupku izvršenja izrečenih maloletničkih krivičnih sankcija; i b) model pravičnosti – u prvi plan ističe žrtvu učinjenog krivičnog dela, kao i interes društva. Maloletnik, njegova

⁶ Čl. 10. st. 1. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

ličnost i njegovi interesi jesu od značaja za vođenje krivičnog postupka, ali ne prevashodno. Ovaj model traži primenu ,alternativnih mera koje vode diverzionom postupanju prema maloletniku, odbacuje se neodređenost u trajanju izrečenih krivičnih sankcija, lišenje slobode maloletnika je izuzetnog karaktera, a cilj primene mera je obeštećenje žrtve, restitucija."⁷ Može se zaključiti da je time u prvi mah istaknuta zaštitna i preventivna svrha maloletničkih krivičnih sankcija umesto ranije zastupane terapijske koncepcije. Prema članu 9. stav 1. ZOMUKD, maloletnicima za učinjena krivična dela mogu se izreći *vaspitanje mere, kazna maloletničkog zatvora i mere bezbednosti* predviđene članom 79. Krivičnog zakonika (osim zabrane vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti).

Kazna maloletničkog zatvora se izriče samo izuzetno, kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi i kada sud dođe do uverenja da se svrha maloletničkih krivičnih sankcija ne može ostvariti primenom vaspitnih mera. Tada, sud može izreći posebnu vrstu kazne – kaznu maloletničkog zatvora. Ova se kazna može izreći samo starijem maloletniku kao učiniocu teškog krivičnog dela, odnosno koji je učinio krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora teža od 5 godina, pod uslovom da mu zbog visokog stepena krivice, prirode i težine krivičnog dela ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Maloletnički zatvor ne može biti kraći od 6 meseci ni duži od 5 godina. Za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora 20 godina ili teža kazna, ili u slučaju sticaja najmanje dva krivična dela za koja je propisana kazna zatvora teža od 10 godina, maloletnički zatvor može se izreći u trajanju do 10 godina.

Kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi, sud starijem maloletniku odmerava kaznu maloletničkog zatvora u granicama zakonom propisane kazne za učinjeno krivično delo imajući u vidu svrhu maloletničkog zatvora i uzimajući u obzir sve okolnosti (olakšavajuće i otežavajuće), a naročito stepen zrelosti maloletnika i vreme koje je potrebno za njegovo vaspitavanje i stručno osposobljavanje. Pri tome sud ne može izreći kaznu maloletničkog zatvora u trajanju dužem od propisane kazne za učinjeno delo, ali on nije vezan za najmanju meru propisane kazne.

Tabela 1. Dužina kazni osuđenih na kaznu maloletničkog zatvora u KPZ u Valjevu u 2013. godini

Dužina kazne	Stanje na dan 1.1.2013.	Primljeno U 2013. god.	Ukupno
Do 1 godine	0	1	1
1-2 godine	0	2	2
2-3 godine	0	1	1
3-4 godine	1	1	2
4-5 godina	10	1	11
5-6 godina	1	0	1
6-10 godina	7	1	8
10 godina	3	2	5
UKUPNO	22	9	31

Svrha maloletničkog zatvora pretežnim delom se poklapa sa svrhom vaspitnih mera ali ima i nekih posebnosti. Primenom maloletničkog zatvora nastoji se da se ostvari pojačani uticaj na maloletne učinioce da ubuduće ne vrše krivična dela, kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela. Drugačije rečeno, u zakonu se podvlači specijalna prevencija i ističe generalna, što nije slučaj kod vaspitnih mera. Kazna maloletničkog zatvora se nikada ne izriče obavezno, ne može se izreći svakom maloletnom licu i ne može se izreći za svako učinjeno krivično delo (već samo teže).

Reformom krivičnog zakonodavstva, zakonski propisi koji su regulisali izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima izdvojeni su iz Zakona o izvršenju krivičnih sankcija⁸ (u daljem tekstu: ZIKS), u Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i

⁷ Jovašević D. (2010) *Krivično pravo: opšti deo*, "Homos", Beograd, str. 293.

⁸ Sl. glasnik RS". br. 85/2005.

krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica⁹ (u daljem tekstu ZOMUKD) . Na ovaj način, sistem izvršenja krivičnih sankcija koje se izriču maloletnicima predstavlja skladniju, koherentniju i funkcionalniju celinu. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora regulisano je i opštim odredbama ZIKS-a kojima se uređuje izvršenje kazne zatvora izrečene za krivično delo. Tako je, u ovom slučaju, ZOMUKD *lex specialis*, a ZIKS, u delu u kojem se njegovim odredbama uređuje izvršenje kazne zatvora, *lex generalis*.

Određena pitanja u vezi sa *izvršenjem kazne maloletničkog zatvora* regulisana su odredbama Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike i Pravilnika o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica Osnovna obeležja izvršenja kazne maloletničkog zatvora ogledaju se u sledećem:

- Postojanje posebnih ustanova ili posebnih odeljenja za izvršenje

U skladu sa Uredbom o osnivanju Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji¹⁰ lica muškog pola kaznu maloletničkog zatvora izdržavaju u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu, dok lica ženskog pola ovu kaznu izdržavaju u posebnom odeljenju Kazneno-popravnog zavoda za žene u Požarevcu. Punoletna lica kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora i maloletnici koji su za vreme izdržavanja kazne maloletničkog zatvora postali punoletni, kaznu izdržavaju u posebnom odeljenju kazneno-popravnog zavoda za maloletnike, gde im se omogućava primena dodatnog tretmana prilagođenog njihovom uzrastu i psihofizičkim karakteristikama. Osuđena lica kaznu izdržavaju, po pravilu, zajedno, a odvojeno samo ako to zahteva zdravstveno stanje osuđenog, ili zbog potrebe osiguranja bezbednosti i održavanja reda i discipline. Maloletniku se ne može izreći disciplinska mera upućivanja u samicu, već izdvajanje u posebnu prostoriju koja predstavlja meru neprekidnog boravka dva ili više maloletnika u posebnoj prostoriji.

- Omogućavanje obrazovanja, stručnog i radnog osposobljavanja

Izvršenje kazne maloletničkog zatvora zasniva se na pojedinačnom programu postupanja sa maloletnikom koji je prilagođen njegovoj ličnosti, a u skladu je sa savremenim dostignućima nauke, pedagoške i penološke prakse. Najefikasniji programi su oni koji su direktno prilagođeni ličnosti maloletnika i koji su fokusirani na njegove specifične interpersonalne veštine i ponašanja. Osuđenicima se omogućava obrazovanje, stručno i radno osposobljavanje za zanimanje u skladu sa sklonostima, sposobnostima i dotadašnjim školskim i radnim angažovanjem. Sve ovo je ograničeno jednom objektivnom okolnošću, a to je mogućnost kazneno-popravnog zavoda da sve ovo omogući osuđenom licu, u smislu postojanja adekvatnog prostora, stručnog kadra, infrastrukture i sl.

- Osnova postupanja sa osuđenim maloletnicima

U postupanju sa osuđenim maloletnicima primarno je njihovo uključivanje u vaspitno korisno radno angažovanje. U skladu sa tim, osuđenik ima pravo na naknadu za rad koja iznosi najmanje 20% od najniže cene rada u Republici Srbiji, s tim da se za rad duži od punog radnog vremena uvećava za 50%. Takođe, omogućava se i podstiče veza maloletnika sa društvom izvan zavoda putem pisama, telefonskih poziva, primanja poseta i odsustva, uključivanje u sportske aktivnosti, kulturno-umetničke i zabavne aktivnosti, i osiguravanja uslova za vršenja verskog obreda predstavljaju osnovu za postupanje sa maloletnicima u

⁹ Sl. glasnik RS", br.85/2005.

¹⁰ Sl. glasnik RS,, br.20/2006.

toku izdržavanje kazne maloletničkog zatvora kao i poštovanje i obezbeđenje drugih prava koja se detaljnije određuju Pravilnikom o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike. Stručna lica koja sprovode tretman maloletnika moraju posedovati posebna znanja iz oblasti pedagogije, psihologije i penologije.

- Starosni limit za boravak u kazneno-popravnom zavodu za maloletnike

Osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora, bez obzira na njeno trajanje, može ostati u kazneno-popravnom zavodu za maloletnike najduže do navršene 23 godine. Izuzetno, u slučaju kada je to potrebno radi školovanja ili stručnog osposobljavanja, ili ako ostatak neizdržane kazne nije duži od 6 meseci, osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora može ostati u kazneno-popravnom zavodu za maloletnike i posle navršene 23 godine, ali najduže do navršene 25 godine života.

Prema statističkim podacima Uprave za izvršenje krivičnih sankcija u 2013 godini¹¹ u Kazneno popravnog zavodu u Valjevu primljeno je 9 maloletnika od kojih je 67 % starosti od 18 do 21 godine, 22 % na uzrastu od 16 do 18 godina a samo 11 % starosti od 23 godine.

- Pravo na sudsku zaštitu protiv mera i odluka upravnika kazneno-popravnog zavoda

Osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora ima pravo na pritužbu upravniku zavoda, ako smatra da je lišen određenih prava ili da su mu ona povređena, kao i ako su učinjene neke druge nezakonitosti ili nepravilnosti u toku izvršenja kazne. Ovo predstavlja unutrašnju kontrolu izvršenja kazne maloletničkog zatvora. Takođe, osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora dodatno je zaštićen pravom na sudsku zaštitu protiv mera i odluka upravnika kazneno-popravnog zavoda u kome izdržava kaznu. O ovom zahtevu osuđenog lica odlučuje veće za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu. Ako uporedimo ove odredbe sa odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija o sudskoj zaštiti osuđenika koja se ostvaruje u upravnom sporu, može se zaključiti da sudska zaštita pred većem za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu nema karakter sudske zaštite kao način spoljašnje kontrole izvršenja ove kazne, jer se sprovodi od strane organa koji je uključen u izricanje i izvršenje kazne maloletničkog zatvora.

- Posebna vrsta pogodnosti

Osuđenom maloletniku koji se primerno ponaša i zalaže u učenju i na radu, upravnik može odobriti odsustvo dva puta u toku jedne godine, u trajanju od 14 dana, po pravilu u vreme kada se ne održava nastava, radi posećivanja porodice i drugih bliskih lica.

- Uslovni otpust i opoziv uslovnog otpusta

Uslovni otpust je poseban pravni institut koji omogućava prestanak izdržavanja kazne zatvora u zatvorenoj sredini i prelazak na tzv. režim kontrolisane slobode. Uslovni otpust je institut fakultativnog karaktera, o kome, na osnovu molbe maloletnika, odlučuje veće za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu. Pre donošenja odluke o uslovnom otpustu, sud može sprovesti određene procesne radnje, kao npr. da usmeno sasluša maloletnika, njegove roditelje, predstavnike organa starateljstva i druga lica i pribavi izveštaj i mišljenje kazneno-popravnog zavoda o opravdanosti uslovnog otpusta. Da bi sud uslovno otpustio osuđenog maloletnika, potrebno je da su ispunjeni uslovi objektivnog i subjektivnog karaktera. Na objektivnom planu zahteva se ispunjenje dva kumulativna uslova. Prvo, da je maloletnik izdržao jednu trećinu kazne (kod punoletnih to vreme je dve trećine kazne).

¹¹ Godišnji izveštaj Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2013. godinu

Drugo, da je maloletnik proveo minimum 6 meseci na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora, što predstavlja minimalno vreme koje je potrebno za vaspitavanje i stručno osposobljavanje maloletnika. Na subjektivnom planu potrebno je da je sudsko veće za maloletnike, na osnovu postignutog uspeha u izvršenju kazne, steklo uverenje da će se maloletnik na slobodi dobro ponašati i da neće vršiti krivična dela. Specifičnost ovog instituta je fakultativno pravo suda da uz uslovni otpust može da odredi neku od mera pojačanog nadzora, uz mogućnost primenjivanja jedne ili više odgovarajućih posebnih obaveza, čime uslovni otpust dobija dodatnu posebnu sadržinu. Uslovni otpust traje onoliko vremena koliko iznosi ostatak kazne, a nakon njegovog isteka, smatraće se da je osuđeni kaznu izdržao. U 2013. godini iz kaznenopopravnog zavoda je otpušteno 7 maloletnika, a samo 2 maloletnika ili 28,6 % je uslovno otpušteno iz zavoda. Oko 60 % maloletnika je kazno izdržalo u celosti.

U vezi sa opozivanjem uslovnog otpusta, ZOMUKD upućuje na shodnu primenu opštih odredbi Krivičnog zakonika. O opozivanju uslovnog otpusta odlučuje sud koji je doneo odluku o uslovnom otpustu, posle saslušanja javnog tužioca za maloletnike i maloletnika. Obavezno opozivanje uslovnog otpusta uslediće ako je osuđeni, dok je na uslovnom otpustu, izvršio jedno ili više krivičnih dela za koje je sud izrekao kaznu maloletničkog zatvora u trajanju dužem od 6 meseci. Fakultativno opozivanje uslovnog otpusta uslediće ako je osuđeni, dok je na uslovnom otpustu, izvršio jedno ili više krivičnih dela za koje je sud izrekao kaznu zatvora do 6 meseci. Krivični zakonik propisuje još jedan fakultativni uslov za opozivanje uslovnog otpusta i to u slučaju kada uslovno otpušteni ne ispuni neku od obaveza predviđenih krivičnopravnim odredbama. U skladu sa ovim, do fakultativnog opozivanja uslovnog otpusta može doći i u slučaju ako određena mera pojačanog nadzora, koja je određena uz uslovni otpust, ne postiže svrhu ili maloletnik ne ispunjava posebne obaveze koje su mu određene uz meru pojačanog nadzora. Kad opozove uslovni otpust, sud će izreći jedinstvenu kaznu maloletničkog zatvora primenom pravila za sticaj krivičnih dela i odmeravanje kazne osuđenom licu. Vreme koje je maloletnik proveo na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora uračunava se u jedinstvenu kaznu, dok se vreme provedeno na uslovnom otpustu ne uračunava. Ukoliko uslovni otpust nije opozvan, produžava se za vreme koju je osuđeni proveo na izdržavanju kazne za novo krivično delo.

- Pomoć posle izvršenja kazne maloletničkog zatvora – postpenalna pomoć

Savremeni kazneni sistem ne može se zamisliti bez organizovane zaštite, odnosno pomoći licima otpuštenim sa izdržavanja krivičnih sankcija. Pomoć osuđenim maloletnicima ne predstavlja samo socijalnu potrebu već i dužnost koja proizilazi iz ličnog interesa maloletnika, ali i iz opšteg društvenog interesa. Način izvršenja kazne maloletničkog zatvora zahteva potpuno odvajanje osuđenog lica od porodice i sredine u kojoj je živeo. Ovo odvajanje (pogotovo od porodice), negativno utiče na ličnost maloletnika, i radi toga se maloletniku ukazuje institucionalna pomoć nakon izvršenja kazne maloletničkog zatvora. Zapravo, ova pomoć počinje i pre isteka kazne. Nadležni organ starateljstva dužan je da tokom trajanja kazne maloletničkog zatvora održava stalnu vezu sa maloletnikom, njegovom porodicom i kazneno-popravnim zavodom za maloletnike. Na ovaj način se maloletnik i njegova porodica najbolje pripremaju za vraćanje maloletnika u svoju raniju socijalnu sredinu i njegovo uključenje u dalji društveni život. Uloga organa starateljstva je i da u krivičnom postupku, na zahtev suda, daje mišljenje pri izboru vaspitnih naloga i krivičnih sankcija, da u toku postupka stavlja predloge, ukazuje na činjenice i dokaze važne za donošenje pravilne odluke, nadgleda izvršenje zavodskih mera i kazne maloletničkog zatvora, kao i da vrši postpenalni prihvata

maloletnika. U našoj zemlji, funkciju organa starateljstva vrše centri za socijalni rad koji predstavljaju specifični organizacioni oblik pomoćnih službi u sudskom sistemu. Smisao postpenalne pomoći se sastoji u osposobljavanju osuđenika da poštuju društvene vrednosti, da se na toj osnovi ponovo uključe u društvo i da tako postanu korisni članovi zajednice, ali, važno je naglasiti da to osposobljavanje ne teče jednostavno, bez teškoća. Tako je obaveza kazneno-popravnog zavoda za maloletnike da najmanje 3 meseca pre planiranog otpuštanja maloletnika obavesti o tome roditelje maloletnika, usvojioca ili staraoca, odnosno bliske srodnike sa kojima je maloletnik živeo, kao i nadležni organ starateljstva i predloži im mere koje bi trebalo preduzeti za prihvatanje maloletnika. Na ovaj način se, pored organa starateljstva, još jedna društvena institucija uključuje u postupak prevaspitanja, resocijalizacije i reintegracije osuđenog lica u društvo. Porodica ima veoma važnu ulogu u postpenalnoj pomoći maloletniku. Međutim, savremena porodica je opterećena ubrzanim načinom života, ekonomskim siromaštvom, promenjenim sistemom vrednosti i drugim društvenim okolnostima koje dovode do poremećaja odnosa između roditelja i dece i nepružanja adekvatne roditeljske brige i zaštite. Takođe, često se dešava da porodica smatra da ih je osuđenik osramotio pa ga u tom slučaju mogu sasvim odbaciti i uskratiti mu pomoć. Da bi ovo sprečilo, zakonodavac je propisao dužnost organa starateljstva da posle otpuštanja maloletnika sa izvršenja kazne maloletničkog zatvora, posebno brine o maloletniku bez roditelja, kao i o maloletniku čije su porodične i materijalne prilike nesređene. Ova briga organa starateljstva podrazumeva naročito smeštaj, ishranu, nabavku odeće, lečenje, pomoć u sređivanju porodičnih prilika, okončanje stručnog osposobljavanja i zapošljavanje maloletnika. Takođe, zakonodavac je propisao da su roditelji, usvojioci ili staraoci, odnosno bliski srodnici sa kojim je maloletnik živeo pre stupanja na izvršenje kazne maloletničkog zatvora, dužni da obaveste nadležni organ starateljstva o povratku maloletnika u porodicu. Nadležni organ starateljstva, po saznanju da je maloletnik izdržao kaznu maloletničkog zatvora, dužan je da maloletniku pruži potrebnu pomoć. Savremeni trendovi u maloletničkom pravosuđu usmereni su na uključivanje cele porodice maloletnika u tretman koji bi sprovodili i koordinirale razne vladine službe. Aktiviranje porodice i poboljšanje roditeljskih odnosa, predstavlja moćno terapijsko sredstvo za smanjenje neželjenog ponašanja maloletnika i recidivizam. Međutim, loši porodični odnosi predstavljaju ograničenje i prepreku za preduzimanje porodičnih tretmana u procesu resocijalizacije maloletnika.

POLOŽAJ MALOLETNIKA ZA VREME IZVRŠENJE KAZNE MALOLETNIČKOG ZATVORA

Kazna maloletničkog zatvora, za muškarce, izvršava se u Kaznenopopravnom zavodu za maloletnike u Valjevu, a za žene u posebnom odeljenju Kazneno popravnog zavoda za žene u Požarevcu. Kazneno popravnog zavod za maloletnike u Valjevu je zavod zatvorenog tipa koji u svom sastavu ima otvoreno, poluotvoreno i zatvoreno odeljenje u kojima se klasifikuju osuđena lica prema svojim svojstvima, težini učinjenog dela, kriminalne struktuiranosti i stepena rizika za bezbednost. Položaj osuđenog lica na maloletnički zatvor zavisi od njegovih prava i dužnosti, odnosno mogućnosti disciplinskog kažnjavanja i primene sredstava prinude prema njemu od strane nadležnih organa.

Maloletnik ima pravo na *odgovarajući smeštaj* primeren savremenim higijenskim, zdravstvenim, prostornim uslovima i mesnim i klimatskim prilikama. Prostorije u kojima maloletnici žive i rade moraju biti čiste, suve, proветриre, zagrejane i dovoljno osvetljene kako prirodnim, tako i veštačkim svetlom. Svakom maloletniku u spavaonici pripada

najmanje 4 m² i 8 m³ prostora. Sam zavod kao i svaka prostorija u njemu mora da ispunjava minimalne higijenske uslove za život, boravak i rad, moraju imati primerenu sanitarnu opremu i ostala sredstva za higijenu. Maloletnik ima pravo na besplatno rublje, odeću i obuću koja je primerena godišnjem dobu i mesnim klimatskim uslovima. Za vreme rada, obezbeđuje mu se radna odeća i obuća. Rublje se menja najmanje jednom nedeljno, a odeća po potrebi. Maloletnik je dužan da održava higijenu tela, odeće, obuće, posteljine, smeštajnog prostora, dok je zavod dužan da mu to omogući. Posteljina se menja dva puta mesečno, a po potrebi i češće. Maloletniku se omogućava kupanje toplom vodom najmanje dva puta nedeljno, a radno angažovanom i češće. Za vreme izdržavanja kazne maloletnik može imati kod sebe stvari za ličnu upotrebu.¹² Pravilnik o kućnom redu predviđa da se maloletnicima mora obezbediti ishrana koja je dijetetski, higijenski i zdravstveno prilagođena njegovom uzrastu, zdravstvenom stanju i prirodi posla koji obavlja. Obezbeđuju mu se tri obroka dnevno čija vrednost iznosi najmanje 14.600 džula. Najmanje dva puta nedeljno poslužuje se sveže voće i povrće u skladu sa godišnjim dobom. Takođe se obezbeđuje ishrana u skladu sa verskim uverenjima maloletnika, a prema mogućnostima zavoda. Bolesni maloletnici ili maloletnici koji rade na težim poslovima imaju pravo na posebnu ili dodatnu ishranu. Za vreme izdržavanje kazne maloletničkog zatvora, maloletnik uživa besplatnu zdravstvenu zaštitu. Zavod obezbeđuje maloletniku sve potrebne uslove za ostvarivanje zdravstvene zaštite. U slučaju da se odgovarajuća zdravstvena zaštita ne može pružiti maloletniku u samom zavodu, on se po preporuci lekara i odlukom upravnika zavoda upućuje u Specijalnu zatvorsku bolnicu ili u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu izvan zavoda.

Maloletnik ima *neograničeno pravo na dopisivanje* o svom trošku. Takođe, zavod omogućava maloletniku da preko svojih predstavnika, podnosi predloge i mišljenja u pisanoj formi upravniku zavoda o pitanjima koji se uređuju Pravilnikom. Radi ostvarivanja svojih prava maloletnik se može u pisanoj formi, a izuzetno i usmeno, obratiti vaspitaču vaspitne grupe, drugom ovlašćenom licu iz odgovarajuće službe zavode ili upravniku zavoda. Maloletnik može upućivati pritužbe i žalbe upravniku zavoda ako smatra da je lišen određenih prava ili da su mu ona povređena, kao i da su učinjene druge nezakonitosti ili nepravilnosti tokom izvršenja kazne maloletničkog zatvora¹³. Maloletnik ima *pravo podnošenja pritužbe* i Zaštitniku građana radi zaštite svojih prava¹⁴. Maloletnik ima *pravo na telefoniranje* u okviru zavoda, koji je dužan da obezbedi odgovarajući broj telefonskih govornica¹⁵. Maloletnik ima *pravo na korišćenje biblioteke*, ali može i pribavljati knjige, časopise i druga sredstva javnog obaveštavanja izdata u zemlji ili inostranstvu.

U okviru ostvarivanja prava maloletnika u toku izvršenje kazne maloletničkog zatvora, a u cilju ostvarivanja svrhe izrečene sankcije, zavod je u obavezi omogući *obrazovanje i stručno osposobljavanje maloletnika*. U tom cilju zavod organizuje nastavu za maloletnike radi sticanja osnovnog i srednjeg obrazovanja. Stručno osposobljavanje maloletnika obavlja se kroz teorijsku pripremu i praktičnu obuku u zavodskim radionicama. Radno sposoban maloletnik ima pravo na rad. Svrha rada je da maloletnik stekne, održi i poveća svoje radne

¹² Čl. 39. st.1. Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike u Valjevu

¹³ Čl. 108. st. 1. Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike

¹⁴ Čl. 109. Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike

¹⁵ Maloletnik koji je raspoređen u zatvoreno odeljenje ima pravo na telefoniranje jednom nedeljno, dok maloletnici iz poluotvorenog i otvorenog odeljenja imaju pravo na svakodnevno telefoniranje, naravno u skladu sa tehničkim mogućnostima zavoda. Telefoniranje se obavlja po unapred objavljenom rasporedu a telefonski razgovori traju ukupno 10 minuta.

sposobnosti, radne navike i stručno znanje. U procesu izvršenja kazne maloletničkog zatvora zavodi posebnu pažnju posvećuju organizaciji slobodnih aktivnosti, pa se u slobodno vreme organizuju raznovrsne aktivnosti, a sve u cilju vaspitnog delovanja na maloletnike, očuvanja i razvijanja psihofizičkih sposobnosti i podizanja njegovog kulturnog nivoa. U zavodu se organizuju kulturno-umetničke, zabavne i sportsko-rekreativne aktivnosti¹⁶. Licu koje izdržava kaznu maloletničkog zatvora mora se omogućiti da izvan zatvorenih prostorija u slobodno vreme, na svežem vazduhu, provede najmanje tri časa dnevno. Maloletnik ima *pravo na verski obred*, pravo da drži i čita versku literaturu i da ga poseti svešteno lice. Verska služba se vrši u posebnoj, u za to prikladno uređenoj prostoriji u zavodu Molitvenom domu. Iskustva zavoda pokazuju da uvođenje ovog prava za maloletnike ima pozitivne efekte i utiče na proces menjanja navika, odnos prema drugima i da utiče na promenu kriminalnog obrasca ponašanja. Maloletnik za vreme izdržavanja kazne zatvora ima *pravo na posete*, a broj poseta je vezan za maloletnikov status u zavodu¹⁷. Maloletnik koji ima bračnog druga ili lice sa kojim je zasnovao vanbračnu zajednicu, ima pravo da sa njim jednom mesečno provede nasamo do tri sata u posebnoj prostoriji zavoda određenoj za ove vrste poseta. Maloletnik ima *pravo na neograničen prijem paketa*¹⁸. Takođe, maloletnik ima pravo na *neograničen prijem i slanje novčanih pošiljki* i to samo novčanom uputnicom. Za vreme boravka u kazneno-popravnom zavodu maloletnik je u obavezi da se pristojno ponaša prema zaposlenima u zavodu i licima koji ga posećuju. Nepridržavanje obaveza predviđenih odredbama ZOMUKD-a, ZIKS-a, Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike, pravilima kojima se određuju obaveze u pojedinačnim programima postupanja i drugim aktima donetim od upravnika zavoda predstavljaju disciplinski prestup.

Prema Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilniku o kućnom redu kaznenopopravnog zavoda za maloletnike, upravnik zavoda može, na predlog stručnih službi i u okviru pojedinačnog programa postupanja (u zavisnosti od ostvarenog programa postupanja, dužine kazne, krivičnog dela, ponašanja, zalaganja i rezultata u radnom i obrazovnom procesu, aktivnog učešća u kulturno-umetničkim, sportskim i drugim aktivnostima u zavodu), maloletniku dodeliti pogodnosti koje se dele na pogodnosti u okviru zavoda i pogodnosti van zavoda. Pogodnosti u okviru zavoda predstavljaju proširenje određenih prava i to: 1) prava na prijem poseta i proširivanja kruga lica koja maloletnika posećuju; 2) prava na prijem poseta bez nadzora u prostorijama za posete; 3) prava na prijem poseta u posebnim prostorijama; 4) pravo na pogodniji smeštaj. Pogodnosti izvan zavoda se ogledaju u sledećim pravima: 1) pravo na prijem posete izvan zavoda; 2) pravo na slobodni izlazak u grad; 3) posete porodici i srodnicima tokom vikenda i praznika; 4) pravo na nagradno odsustvo iz zavoda do 7 dana u toku godine; 5) pravo na vanredno odustvo iz zavoda do 7 dana u toku godine; 6) pravo na korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda i dr.

Pored osnovnih i posebnih prava, na položaj maloletnika u zavodu za vreme izdržavanja kazne maloletničkog zatvora posebno utiče i mogućnost njegovog disciplinskog kažnjavanja.

¹⁶ Program aktivnosti organizuje i sprovodi služba za prevaspitanje.

¹⁷ Jednom nedeljno maloletnika mogu posećivati roditelj, usvojlac, staralac, bračni drug, lice sa kojim je zasnovao vanbračnu zajednicu, usvojenik, deca i ostali srodnici u pravoj liniji, a u pobočnoj liniji do četvrtog stepena srodstva. Dva puta mesečno posete i druga lica koja ne ometaju izvršenje kazne. Posete se obavljaju subotom i nedeljom od 9 do 16 sati, kao i u dane državnih i verskih praznika propisanih zakonom i traju najmanje jedan sat.

¹⁸ Težina paketa može biti do 10 kg. Paket se dostavlja preko pošte ili prilikom posete. Pregled svakog paketa obavlja se u prisustvu maloletnika

Disciplinski prestupi maloletnika su povrede: - pravila boravka u zavodu, - pravila kućnog reda i radne discipline, - pravila kojima se određuju prava i obaveze u pojedinačnom programu postupanja, - naloga ovlašćenog lica. Disciplinski prestupi mogu biti lakši i teži. Za učinjeni disciplinski prestup maloletniku se može izreći disciplinska mera i to: - opomena, - oduzimanje dodeljene pogodnosti, - izdvajanje u posebnu prostoriju. Opomena se izriče kada maloletnika zbog učinjenog prestupa treba samo opomenuti i ukazati da je takvo ponašanje neprihvatljivo. Oduzimanje dodeljene pogodnosti izriče se kao samostalna mera kad se opomenom ne može postići svrha disciplinske mere. Izdvajanje u posebnu prostoriju izuzetno se izriče i to za teže disciplinske prestupe u trajanju do 7 dana. Svi disciplinski postupci koji se vode prema maloletniku moraju biti praćeni formalnim garancijama i propisno evidentirani. Disciplinske postupke za lakše disciplinske prestupe, na predlog rukovodioca službe za prevaspitanje, vodi i odluku donosi upravnik zavoda. Za učinjene teže disciplinske prestupe postupak vodi i odluku donosi disciplinska komisija. Prema maloletniku koji se nalazi u zavodu mogu se izuzetno primeniti sredstva prinude i sredstva za privremeno onesposobljavanje, kada je neophodno da se spreči fizički napad na službeno lice, napad na drugog maloletnika ili samopovređivanje.

ZAKLJUČAK

Pitanje prevencije maloletničke delinkvencije je, po pravilu, dug proces eliminacije svih kriminogenih faktora koji su doveli do izvršenja krivičnog dela, ali i izgradnje i usvajanja pozitivnih stavova i sklonosti koji će maloletniku omogućiti da postane koristan član društva. Pronalaženje najefikasnijeg načina društvenog reagovanja na maloletničko prestupništvo je mnogo zahtevniji zadatak od puke primene normi maloletničkog krivičnog zakonodavstva. Čini se da ni u jednoj društvenoj oblasti uloga prevencije i sveobuhvatnog sagledavanja svih kriminogenih faktora nije od tolikog značaja kao u slučaju maloletničke delinkvencije jer maloletni delinkventi zbog svojih godina i života koji je pred njima, obično imaju dovoljno vremena da usvoje pravilne obrasce ponašanja i života u društvu uređenih odnosa, ukoliko im isto to društvo u tome na pravi način pomogne. Kazna maloletničkog zatvora se izriče samo izuzetno, kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi i kada sud dođe do uverenja da se svrha maloletničkih krivičnih sankcija ne može ostvariti primenom vaspitnih mera. Tada, sud može izreći posebnu vrstu kazne – kaznu maloletničkog zatvora. Maloletnički zatvor ne može biti kraći od 6 meseci ni duži od 5 godina. Za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora 20 godina ili teža kazna, ili u slučaju sticaja najmanje dva krivična dela za koja je propisana kazna zatvora teža od 10 godina, maloletnički zatvor može se izreći u trajanju do 10 godina. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora je značajna faza u ostvarivanju svrhe sankcije i, u zavisnosti od sačinjenog programa postupanja i stepena efikasnosti realizacije tretmana, ostvaruje se svrha i cilj izrečene kazne. U izvršenju kazne maloletničkog zatvora kod nas ispoljavaju se određene slabosti koje se ispoljavaju u: nepostojanje posebnog zavoda za maloletnike- osuđeni maloletnici na kaznu maloletničkog zatvora izdržavaju kaznu sa mlađim punoletnim licima, nema jasno definisanih programa postupanja koji su prilagođeni ličnim svojstvima maloletnika- više su to programi opšteg tipa, u realizaciji vaspitnog dela tretmana učestvuje samo vaspitač, a potreban je timski interdisciplinarni pristup, zbog neadekvatne arhitekture zavoda, neadekvatne organizacije i nepotpune klasifikacije osuđenika izražen je neformalni sistem osuđenika i prenaplašena prizonicacija. Ako se ovome doda i nedovoljno edukovano zatvorsko osoblje, nemotivisano i preopterećeno brojem osuđenika, može se zaključiti da izvršenje kazne zatvora, pa i zatvora za maloletnike ne utiče u dovoljnoj meri na promenu kriminalnog obrasca ponašanja kod maloletnika i ne utiče značajno na prevenciju maloletničkog kriminaliteta.

LITERATURA

1. Jovašević D. (2010) *Krivično pravo: opšti deo*, "Homos", Beograd
2. Jovašević D. & Stevanović, Z. (2011) *Kazne kao oblik društvene reakcije na kriminal*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,
3. Konstantinović Vilić, S.& Nikolić Ristanović, V. Kostić, M.(2009) *Kriminologija*, Niš: Pelikant print
4. Heilbrun, K.& Sevin, N.(2005) *Redding, R., Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention*. New York: Oxford University Press
5. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, "Službeni glasnik RS" br. 85/2006.
6. *Pravilnik o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike* "Službeni glasnik RS" br. 71/2006.
7. *Godišnji izveštaj Uprave za izvršenje krivičnih sankcija* (2013) Ministarstvo pravde Republike Srbije

Zoran Stevanović, PhD, Research Associate
Ljeposava Ilijić, M.A. Research Assistant
Jasmina Igrački, Research Assistant
Institute for Criminological and Sociological Research

THE EXECUTION OF JUNVENILE PRISON

Taking into account the specific characteristics of juvenile offenders our criminal law as per this category of offenders, prescribes criminal penalties which by their nature are best suited to the specific characteristics of juvenile offenders. According to article 9, paragraph 1 ZOMUKD juveniles for committed offenses may be punished by educational measures, juvenile imprisonment and security measures. Juvenile imprisonment shall be imposed only in exceptional cases, where applicable, as per law and when the court comes to the conclusion that the purpose of juvenile criminal sanctions can not be achieved by applying corrective measures. This penalty may be imposed only for a senior juvenile offender with a serious criminal offense or who has committed a criminal offense for which the law prescribes a penalty of imprisonment of five years, provided that because of the high degree of guilt, the nature and gravity of the offense would not be justified impose corrective measures. Juvenile imprisonment can not last fewer than six months nor more than five years. Juvenile imprisonment for men are executed in a correctional Institution for Juveniles in Valjevo, and for women in a special ward of The Correctional Institution for Women in Pozarevac.

KEYWORDS: juvenile prison sentence / execution of the sentence / the purpose of the treatment / the rights of convicts / position of juveniles in Institute